

МОДЕЛЬ ОСВІТИ НА ОСНОВІ ІНТЕГРАТИВНОГО СИСТЕМНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПІДХОДУ

Актуальність дослідження. Радикальні зміни, що відбуваються у нашому суспільстві в результаті корінної перебудови соціальної системи, зажадали глибокої перебудови системи освіти. Реформа освіти, спрямована на приведення її у відповідність із європейськими стандартами, приймає форми, що досить відрізняються від спочатку задуманих. У цій статті ми викладаємо свою точку зору на психологічні аспекти актуальних нині проблем освіти.

«Освіта – засвоєння загальних і спеціальних знань, умінь і навичок і розвиток на цій основі пізнавальних здатностей учнів, формування їхнього світогляду й підготовка до практичного життя» [8]. Як звичайно відбувається засвоєння знань у вітчизняних навчальних закладах? Які вміння й навички здобувають там учні? Як розвиваються їхні пізнавальні здатності? Яке їхній світогляд? Наскільки їхні інтереси збігаються із суспільними? Наскільки вони готові до практичного життя по закінченні навчання? Здається, читач без праці сам відповість на ці питання.

Проблеми сучасної вітчизняної системи утворення відомі кожному, хто з нею зіштовхувався. Низька успішність, знижений інтерес до навчального процесу в більшості учнів і педагогів, низький рівень дисципліни, культури й знань, відсутність або низький рівень практичних умінь і навичок, нездатність застосувати придбані знання на практиці, психологічна невідповідність випускників до життя й професійної діяльності й т.д. Ці проблеми і є **об'єктом** нашого дослідження, а **предметом** його є рішення цих проблем на основі пропонованого нами інтегративного системно-процесуального підходу. Таким чином, **актуальність** теми даної роботи обумовлена актуальністю розглянутих у ній проблем і новизною пропонованого підходу до їхнього рішення. **Новизна** його складається в новизні пропонованої *системи* принципів, при тім, що кожний із цих принципів окремо не нов. **Ціль** роботи – запропонувати для обговорення концепцію освітньої системи, спрямовану на гармонізацію системи людина – суспільство – природа.

Наша концепція розвитку особистості описана раніше в статтях, присвячених особистісному зростанню в контексті тілесно орієнтованих тренінгів [1], а також рішення соціальних [2] і екологічних [3] проблем. Основні принципи, покладені в основу авторського підходу, викладені в [4]. Ця стаття присвячена можливому застосуванню нашого підходу в системі освіти.

2. Постановка завдання.

У принципі можливі два, здавалося б, діаметрально протилежних погляду на кінцеву мету освіти: (1) з погляду суспільства й (2) з погляду особистості. Конфлікт між ними (як затверджував це Фройд [7] біля століття назад) є джерелом багатьох неврозів. Так соціальна проблема може породжувати проблему медичну. Однак розглянемо психологічні аспекти кожної зі згаданих точок зору. Чи можливо розв'язати конфлікт між особистістю й суспільством і якщо так, те як?

Суспільству найбільш корисна людина, що найбільше повно проявляє свій потенціал (свої потенційні здатності й можливості) найбільш корисним для суспільства способом у найбільш потрібному для суспільства місці.

Людині важливо задовольнити свої потреби (а) вітальні (фізіологічні й потреба в безпеці), (б) соціальні (у прийнятті, любові й інших емоційних переживаннях, визнанні й повазі) і (в) культурно-духовні (у пізнанні, красі, творчій самореалізації й прилученні до Бога). Тут ми використали як основу систематизацію потреб А. Маслоу [5], лише небагато видозмінивши її. Однак незалежно від використовуваної класифікації потреб, людина, повноцінно й творчо реалізуючи свої потенційні можливості соціально корисним способом, одержує максимально можливе для нього кількість засобів для задоволення фізичних потреб (у вигляді оплати своєї праці), одержує суспільне визнання, любов, прийняття й повагу, а також задоволення від процесу й результату своєї праці. У цьому випадку *немає* протиріччя між особистими інтересами й соціальними. Саме така ситуація є оптимальною як для людини, так і для суспільства. Питання лише в тім, як її досягти.

3. Вихідні принципи пропонованого підходу

3.1. Основні подання. Опираючись на системний підхід, ми розглядаємо соціум, як цілісну систему взаємодіючих особистостей, включену в природну екосистему, а особистість – як функціональну систему, що забезпечує соціальне буття індивіда як цілісної психофізичної системи.

Пропонований інтегративний системно-процесуальний підхід заснований на принципі єдності біологічного, психологічного, соціального і духовного в людині. Його походження пов'язане з декількома

концепціями, які ми згадаємо в [4]. Там же ми розглядаємо основні принципи розвитку особистості. Тут же приведемо їх короткий зміст. Орієнтація на актуальні потреби в розвитку з урахуванням особливостей актуальної ситуації. Сприяння усвідомленню проходження природної моральності. Адекватна турбота про себе й інших. Розвиток здатності тонко почувати себе й інших. Формування на цій основі навички давати собі граничне посильне навантаження й чергування її із гранично ефективним відпочинком. Сприяння задоволенню або позитивним емоціям від процесу розвитку.

3.2 Якості, що розвиваються.

1. **Усвідомленість** є однією з основ розвитку особистості. Усвідомленість тісно пов'язана з увагою і є однією з умов безпеки
2. **Відповідальність** породжується усвідомленим вибором. Вона сприяє прогресу в інших аспектах розвитку, у тому числі й усвідомленості
3. **Адекватність самосприйняття й самовираження** – склад того, що К. Роджерс називав конгруентністю [6]. Адекватність звичайно в значній мірі обумовлена усвідомленістю. Сюди ж ставиться відповідність між думками, почуттями, словами й справами.
4. **Здатність до адаптації** психічної і психофізичної складається в збереженні динамічної рівноваги (гомеостазу, гармонії) в умовах зовнішнього соціального й матеріального середовища, що змінюються. Тут важливе усвідомлення суб'єктом своїх зв'язків із зовнішнім середовищем, що спонукує його піклуватися про стан екологічного й соціального середовища свого перебування. Сюди ж ставиться оволодіння навичками довільної саморегуляції психофізичного стану.
5. **Творчість** як стиль взаємодії із середовищем і відповідний стан психіки.
6. **Толерантність, доброзичливість і повага** як основа побудови взаємин.
7. **Адекватний оптимізм і почуття гумору.** Адекватним ми називаємо оптимізм, як здатність бачити позитивні сторони в будь-якій ситуації, у сполученні з адекватним її сприйняттям. Почуття гумору сприяє оптимістичному відношенню до життя.
8. **Чистота** як звільнення від зайвого, непотрібного. Це ставиться не тільки до речей, але й до думок, переживань, слів і вчинок.
9. **Чесність** як правдивість і повага до чужої власності, тобто відмова від неправди й злодійства.
10. **Самостійність.** Здатність самостійно формулювати й вирішувати проблеми, самостійно навчатися.
11. **Природність,** здатність бути собою. Ця якість властива дитиням, але згодом звичайно втрачається. У процесі розвитку особистості воно може розвиватися за допомогою розвитку самосвідомості, що супроводжується розвитком внутрішнього локусу контролю, рятування від психофізичних затисків, розвитку здатності до адекватного самовираження й т.д. Істотно, що розвинена в такий спосіб природність принципово відрізняється від природності дитини в результаті властивого їй якості усвідомленості.
12. **Цілісність** особистості складається в повнім усвідомленні й прийнятті себе. Для просування до цілісності потрібне розвиток усвідомленості й прийняття того в собі, що не подобається, за допомогою усвідомлення «позитивних» сторін своїх «негативних» якостей.
13. **Сензитивність** – чутливість до зовнішніх і внутрішніх подій, у принципі доступним сприйняття а також здатність до диференціації подібних меж собою відчуттів. Сензитивність є необхідною умовою безпеки й успішного розвитку.

Істотно, що перераховані вище якості не є незалежними, а являють собою єдиний комплекс. Наприклад, для адаптації важливі всі інші перераховані якості, прояви кожного з яких вносять свою лепту в адаптивний процес.

3.3. Методи розвитку.

1. **Експериментування** є найважливішим методом розвитку, основою дослідницького процесу. В експериментуванні сполучаються усвідомленість і творчість.
2. **Спостереження.** Усвідомлене уважне спостереження дозволяє відчувати, переживати й дізнаватися багато важливого для розвитку. Тонке спостереження разом з розвинутою увагою дозволяє здійснювати довільну психічну саморегуляцію
3. **Розширення границь своїх можливостей** – окремий випадок експериментування. Рухаючись у деякому напрямку й дійшовши до якоїсь крайньої крапки можна не вертатися відразу назад, а спробувати рухатися уздовж границі можливого. Найчастіше в результаті такого «освоєння» границі вона відсувається, тобто можливості розширюються.
4. **Творче самовираження** стимулює процес спонтанного розвитку, дозволяє вийти за межі вже освоєного, одержати якісно новий досвід і, можливо, знайти (розкрити в собі) нові якості.
5. **Співтворчість** викладачів, учнів, їхніх батьків і всіх співробітників навчального закладу у всьому, у чому це можливо.
6. **Зміна контексту** як можливість розширити погляд на явище але ситуацію.

7. **Цілеспрямовані дії** як засіб досягнення самостійно наміченої індивідуальної мети рішення пов'язаних з її досягненням завдань, як індивідуальних, так і колективних. Зокрема – тренування, що спрямовані на досягнення мети та розвиток потрібних особистісних якостей.

4. Принципи організації навчального процесу.

- 1 **Психологічна атмосфера** в навчальному (виховному) закладі задається керівництвом і викладачами. Ми думаємо, що ефективному навчанню найбільше сприяє доброзичлива, одночасно поважна й невимушена манера спілкування викладачів з учнями, їх емоційна й щиросердечна відкритість у ступені, що відповідає конкретній ситуації. Важливо, щоб психологічна атмосфера сприяла формуванню *спільності* людей, причетних до навчального закладу, не на шкоду індивідуальності кожного.
  - 2 **Актуальність.** Облік актуальних потреб (отже - інтересів) кожного в умовах групи (класу). У старших класах середньої школи, ліцеях, коледжах і ВНЗх важливо сполучити цей принцип з урахуванням актуальних потреб суспільства у фахівцях того або іншого профілю.
  - 3 **Мотивація.** Визначальне значення для мотивації мають актуальні потреби особистості. Необхідно враховувати їх при формуванні мотивації й інтересу до розвитку й навчання. При цьому важливо виявляти й розвивати індивідуальні здатності кожного учня. Про можливості індивідуального підходу при роботі із групою говорить наш досвід викладання. Однак тут необхідні спеціальні знання й навички, придбати які можна, зокрема, пройшовши спеціальну програму, розроблену автором даної статті (див. додаток).
  - 4 **Воля й відповідальність.** Кожний учень і викладач має волю самовираження й вибору предмета пізнання в тій мірі, у якій це не заважає іншим проявляти себе, розвиватися й здобувати необхідні йому знання. Кожний відповідає за *свої слова й учинки*, за свій внесок у це, що відбувається на заняттях і поза заняттями на території навчального закладу, а також за свій емоційний стан. Кожний викладач творчо підходить до підбору й структуруванню матеріалу, а також вільно вибирає форму викладання, приймаючи на себе відповідальність за наслідки такого вибору.
  - 4.1 **Контрольоване самоврядування.** Самостійність, відповідальність і облік потреб учнів найбільшою мірою можуть бути розвинені при самоврядуванні учнів. Однак у принципі можливий ризик, що в силу недосвідченості учнів або в якихось інших причин повне самоврядування може привести до негативних наслідків. Щоб уникнути подібної ситуації, що вирішує голос при рішенні будь-яких питань, що стосується установи в цілому залишається за його керівником, а в масштабах класу (групи) – за класним керівником (куратором, вихователем).
  - 4.2 **Воля вибору досліджуваних дисциплін** і можливість навчання й переходу на наступний щабель утворення по одній окремо взятій дисципліні.
  - 5 **Міждисциплінарний підхід.** Викладач повинен використати кожен можливість для демонстрації зв'язку матеріалу, що викладає, з іншими дисциплінами.
  - 6 **Взаємозв'язок навчальних закладів:** дитячий садок – школа (ліцей, училище) – ВУЗ (коледж, технікум) – потенційне місце роботи, у єдиний комплекс.
  - 7 **Відрахування** учнів, що перешкоджають навчальному процесу; **відсторонення від роботи** викладачів і інших співробітників, що порушують прийняті в навчальному закладі принципів і правил.
  - 8 **Регулярний контроль ефективності навчання** (перевірка знань учнів) і **якості викладання** (на основі заповнюваних учнями опросників)
- #### 5. Основні елементи навчального процесу.
1. **Розвиток здатностей до пізнання** за допомогою (а) тілесних відчуттів, (б) емоційних переживань (в) розумових операцій і (г) інтуїції.
  2. **Придбання загального подання про навколишній світ.** Тут мається на увазі загальний огляд накопичених людством знань, а також знайомство з основними напрямками людської діяльності й пізнання, з актуальними проблемами людства й «вічними» проблемами, а також з можливими шляхами їхнього рішення.
  3. **Виявлення «своїх» областей у соціально-інформаційно-географічному просторі.** Основною метою тут є допомога учневі у відшуванні свого місця в житті на основі його інтересів, здатностей і особливостей особистості.
  4. **Поглиблене знайомство з виявленими (див. п. 3) областями** з перспективою професійної орієнтації.
  5. **Розвиток творчих здатностей** у сполученні з формуванням творчого стану. Творче рішення завдань (від математичних до життєвих). Пробі оволодіння мистецтвами й ремеслами.
  6. **Гармонічний розвиток особистості:** розвиток тіла, душі, інтелекту й духовності в пропорціях і зв'язках, оптимальних для даної особистості в цей момент. Під розвитком тіла розуміється розвиток тонкості й точності відчуттів, розвиток координації тілесних рухів, гнучкості, сили, спритності й інших тілесних якостей. Розвиток душі містить у собі розвиток доброзичливості, толерантності й емпатії.
  7. **Розвиток самостійності.** Мається на увазі вміння формулювати проблему й самостійно знаходити можливості її рішення, зокрема, самостійно здобувати необхідні знання; самостійно вирішувати проблеми

збереження й розвитку свого здоров'я, психологічної й соціальної адаптації й вибору шляху свого подальшого духовного розвитку. Самостійність будується на основі творчого підходу до будь-якої проблеми й будь-якої справи.

8. **Придбання необхідних для дорослого життя якостей, знань і навичок.** Сюди ставляться побутові, культурні (у тому числі й наукові), професійні та інші життєво необхідні або корисні знання й навички, а також людські якості, що сприяють безпеці, ефективній самореалізації й гарним відносинам з іншими людьми. Їхнє придбання може відбуватися як на звичайних заняттях, так і в спеціально обладнаних майстернях, кабінетах, наукових лабораторіях, у походах і т.д.
9. **Фізична культура** як культура відчування свого тіла і його зв'язку з емоційною, інтелектуальною й вольовою сферами особистості. Важливість свідомості свого тіла показана в [9].
10. **Розвиток культури вираження емоцій.** Вираження емоцій необхідно для адекватної межособистісної взаємодії та щоб уникнути розвитку психосоматичних порушень. Важливо також розвивати навички трансформації емоцій на основі зміни ракурсу сприйняття, тобто інтерпретації ситуації.
11. **Розвиток уваги, мислення, уяви, пам'яті** й інших психічних процесів та якостей.

У дошкільних навчально-виховних закладах і молодших класах середньої школи основну увагу варто приділяти саме розвитку усвідомленості у всіх її аспектах, зокрема, усвідомленню своїх інтересів, похилостей і здатностей, самостійності у формулюванні завдань і творчому їхньому рішенні, розвитку здатності освоювати нове й одержувати від цього задоволення. Така людина, коли виросте, зможе легко знайти свою нішу в соціумі, а при необхідності – знайти собі нову форму професійної діяльності у відповідності як з потребами суспільства, так своїми власними. Це – важлива умова соціального й особистого благополуччя, щасливого життя.

Висновки. У цій статті ми пропонуємо до обговорення основні принципи такої системи освіти, що у найбільшій мері сприяла б гармонічному розвитку особистості, суспільства й природи, розглянутих як рівні системної ієрархії, на основі самореалізації особистості на благо соціуму. Безумовно, запропонована в цій роботі концепція освіти не досконала. Однак ми сподіваємося, що викладені ідеї в доповненому й поліпшеному вигляді принесуть свої плоди.

Додаток. Програма підготовки педагогів

Нижче наведена програма навчання методики педагогів середньої й вищої школи, а також вихователів дитячих садків. Кожна сесія складається з викладу дидактичного матеріалу у вигляді коротких лекцій, бесід-обговорень і вправ, призначених для його практичного засвоєння; можливі також короткі сесії психокорекції в міру потреби. Тривалість кожної учбової сесії - 20 академічних годин. Порядок і зміст сесій можуть мінятися відповідно до актуальних потреб учасників. Заняття проводяться на основі принципів досліджуваного підходу.

1 сесія. Основні поняття й принципи підходу

Актуальність; усвідомленість й відповідальність, холістичність, системність; безпека саморозвитку; розвиток уваги; навички спостереження.

2 сесія. Психофізичні кореляти: тілесно орієнтований підхід у розвитку особистості.

Тілесно-психічні зв'язки; тілесно орієнтовані методи розвитку особистості.

3 сесія. Міжособистісна взаємодія: теорія й практика.

Принципи взаємодії; вербальна і невербальна взаємодія. Етика тілесного й емоційного контакту. Зустріч. Динаміка взаємодії. Мотиви та потреби.

4 сесія. Розвиток особистості.

Особистість як система; гармонізація особистості; закономірності й етапи розвитку особистості; вікові особливості.

5 сесія. Виявлення й розвиток здатностей. Професійна й життєва творчість.

Поле діяльності; увага; творчість; експериментування; межі можливостей.

6-7 сесії. Опорі і ресурси розвитку.

Опорі: види, виникнення, тілесні прояви, позитивні аспекти, методи роботи.

8-9 сесії. Фасилітація особистісного зростання.

Розвиток: стратегія, тактика, навчання, виховання, взаємодії. Психокорекція.

10-12 сесії. Робота із групою (класом) як динамічною системою.

Групові цінності, правила й норми; групова динаміка; групові конфлікти; групова структура; Методи психокорекції в групі.

13 сесія. Робота з родинною системою.

Родина як система. Техніки і особливості психокорекції в роботі з родиною.

14 сесія. Закріплення пройденого матеріалу

15 сесія. Іспит.

Література:

1. Андреев О.С. Тілесно орієнтована методика особистісного зростання в умовах психологічного тренінгу. Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. / за ред. акад. С.Д.Максименка - К.: Міленіум. 2007 - Вип. 34. С. 56-62
2. Андреев А.С. Возможности применения интегративного подхода в решении актуальных проблем общения. "Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти". Выпуск 38, 2007. Наукові записки РДГУ С.104-108.
3. Андреев О.С. Психологічні аспекти екологічних проблем й екopsихологічні тренінги. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Екологічна психологія. / За ред. Максименка С.Д. – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І. Франка», 2009. – т. 7, вип. 19 – 290 с. С. 18-23.
4. О.С. Андреев 20.06.2008 Авторський інтегративний підхід до сприяння особистісному зростанню: основні положення. // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. XI, част. 1. – К., 2009. – 620 с. С. 7-14.
5. Маслоу А. Мотивация и личность. / 3-е издание. – СПб: Питер, 2003. – 352 с.
6. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М. Изд. группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.
7. Фрейд З. Психология бессознательного: Сборник произведений. – М.: Просвещение, 1989. – 448 с.
8. Энциклопедический словарь. / Главный редактор Б.А. Введенский. Т. 2. – С. 527. М.: Научное издательство «Большая советская энциклопедия», 1954. – 719 с.
9. Kepner J. Body process. – San-Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1993. – 223 p.

Резюме. У статті пропонується застосування авторської концепції розвитку особистості до освітньої системи. Основний акцент при цьому робиться на підготовці особистості учня до органічної соціалізації й самореалізації. Сформульовано принципи розвитку особистості, визначені розвивають якості, що, і методи їхнього розвитку, принципи організації й основні елементи навчального процесу. У додатку представлена програма підготовки викладачів до роботи на основі запропонованої концепції. **Ключові слова:** освіта, реформа освіти, інтегративний системно-процесуальний підхід, принципи, навчального процесу, самореалізація.

Резюме. В работе предлагается приложение авторской концепции развития личности к образовательной системе. Основной акцент при этом делается на подготовке личности учащегося к органичной социализации и самореализации. Сформулированы принципы развития личности, определены развиваемые качества и методы их развития, принципы организации и основные элементы учебного процесса. В приложении представлена программа подготовки преподавателей к работе на основе предложенной концепции. **Ключевые слова:** образование, реформа, интегративный системно-процессуальный подход, принципы, учебный процесс, самореализация.

© 2012

Т.І.Білуха (м. Черкаси)

НІВЕЛЮВАННЯ ДИСФУНКЦІЙ ОСОБИСТОСТІ ТА РЕГРЕСИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ПСИХІКИ В ПРОЦЕСІ ПСИХОКОРЕКЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА-ПРАКТИКА

Постановка проблеми. Майбутньому психологу-практику важливо розвивати вміння відстежувати власні регресивні тенденції з метою аналізу деструктивних наслідків останніх та їх нівелювання шляхом психокорекції. Його професійна підготовка передбачає глибинне психологічне самопізнання та оволодіння специфічними професійними знаннями, уміннями й навичками, що потребує розвитку рефлексії. Тому особливої ваги набуває питання здійснення особистісної психокорекції майбутнього фахівця задля пізнання та нівелювання регресивних тенденцій, що виявляються в поведінці й можуть зашкодити професійному становленню та взаємодії з іншими людьми. Глибинні передумови таких проявів можна дослідити шляхом психокорекції за методом АСПН, який відкриває широкі можливості пізнання системи психологічних захистів, які поряд із функцією зняття напруги можуть викривлювати соціально-перцептивну реальність, що деструктивно впливає на професійну діяльність та блокує особистісне зростання майбутнього психолога. Таким чином, професійна підготовка практичного психолога потребує цілісного пізнання психіки з метою нівелювання регресивних проявів.

Мета статті: визначення можливостей нівелювання дисфункцій особистості та регресивних тенденцій психіки в процесі психокорекції майбутнього психолога-практика.